UO‘K 94(575.1):338.43

SAMARQAND VILOYATIDA KOLXOZ VA SOVXOZLAR FAOLIYATI: TRANSFORMATSIYA JARAYONLARI VA ULARNING OQIBATLARI (1991-1997-YILLAR)

Eshkulova Gulmira Shokirovna,
Navoiy davlat universiteti Tarix fakulteti
Tarix kafedrasi o‘qituvchisi
eshkulovagulmira531@gmail.com

Annotatsiya. *Maqolada mustaqilligimizning dastlabki yillarida Samarqand viloyati qishloq xo‘jaligida yuz bergan tub o‘zgarishlar, jumladan, Sobiq Ittifoqdan meros qolgan ma’muriy-buyruqbozlikka asoslangan kolxoz va sovxozlar tizimining inqirozi hamda uni bozor munosabatlariga o‘tkazish jarayonlari tahlil qilingan. Shuningdek, davlat mulkini xususiylashtirish, sovxozlarni shirkat xo‘jaliklariga aylantirish, tomorqa va shaxsiy yordamchi xo‘jaliklarning rivojlanishi, dastlabki fermer xo‘jaliklarining shakllanishi hamda agrar islohotlar jarayonida yuzaga kelgan iqtisodiy va tashkiliy muammolar tahlil etiladi. Maqolada Samarqand viloyatining agrar sohasidagi o‘zgarishlar arxiv hujjatlari, statistik ma’lumotlar va tarixiy manbalar asosida ochib berilib, islohotlarning qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishi, mulkchilik munosabatlari va qishloq aholisining ijtimoiy-iqtisodiy hayotiga ta’siri ko‘rsatib berilgan.*

Kalit so‘zlar: *Mustaqillik, O‘zbekiston, Samarqand viloyati, qishloq xo‘jaligi, agrar soha, agrar islohotlar, kolxoz, sovxoz, shirkat xo‘jaligi, dehqon xo‘jaligi, fermer xo‘jaligi, tomorqa xo‘jaligi, shaxsiy yordamchi xo‘jalik, xususiylashtirish, davlat mulki, mulkchilik munosabatlari, bozor iqtisodiyoti, bozor munosabatlari, iqtisodiy transformatsiya, agrar transformatsiya, qishloq xo‘jaligini isloh qilish, xo‘jalik yuritish shakllari, yer munosabatlari, yer islohoti, iqtisodiy mustaqillik, ma’muriy-buyruqbozlik tizimi, bozor mexanizmlari.*

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КОЛХОЗОВ И СОВХОЗОВ В САМАРКАНДСКОЙ ОБЛАСТИ: ПРОЦЕССЫ ТРАНСФОРМАЦИИ И ИХ ПОСЛЕДСТВИЯ (1991-1997 гг.)

Аннотация. *В статье анализируются коренные изменения, произошедшие в сельском хозяйстве Самаркандской области в первые годы независимости Республики Узбекистан, в частности кризис системы колхозов и совхозов, основанной на административно-командных принципах и унаследованной от бывшего Советского Союза, а также процессы её постепенного перехода к рыночным отношениям. Особое внимание уделяется приватизации государственной собственности, преобразованию совхозов в ширкатные хозяйства, развитию приусадебных и личных подсобных хозяйств, становлению первых фермерских хозяйств, а также экономическим и организационным проблемам, возникшим в процессе проведения аграрных реформ. В статье изменения в аграрной сфере Самаркандской области рассматриваются на основе архивных документов, статистических данных и исторических источников. Показано влияние проводимых реформ на сельскохозяйственное производство, отношения собственности и социально-экономическое положение сельского населения.*

Ключевые слова: *независимость, Узбекистан, Самаркандская область, сельское хозяйство, аграрная сфера, аграрные реформы, колхоз, совхоз, ширкатное хозяйство, дехканское хозяйство, фермерское хозяйство, приусадебное хозяйство, личное подсобное хозяйство, приватизация, государственная собственность, отношения собственности, рыночная экономика, рыночные отношения, экономическая трансформация, аграрная трансформация, реформирование сельского хозяйства, формы хозяйствования, земельные отношения, земельная реформа, экономическая независимость, административно-командная система, рыночные механизмы.*

THE ACTIVITIES OF KOLKHOZES AND SOVKHOZES IN SAMARKAND PROVINCE: TRANSFORMATION PROCESSES AND THEIR CONSEQUENCES (1991-1997)

Abstract. *This article analyzes the fundamental changes that took place in the agricultural sector of the Samarkand Region during the early years of the independence of the Republic of Uzbekistan, particularly the crisis of the collective and state farm system based on administrative-command principles and inherited from the former Soviet Union, as well as the processes of its gradual transition to market relations.*

Particular attention is paid to the privatization of state property, the transformation of state farms into shirkat (cooperative) farms, the development of household plots and private subsidiary farms, the establishment of the first peasant farms, as well as the economic and organizational problems that emerged during the implementation of agrarian reforms. The article examines the changes in the agricultural sector of the Samarkand Region on the basis of archival documents, statistical data, and historical sources. It demonstrates the impact of the reforms on agricultural production, property relations, and the socio-economic conditions of the rural population.

Keywords: *independence, Uzbekistan, Samarkand Region, agriculture, agricultural sector, agrarian reforms, collective farm, state farm, shirkat farm, peasant farm, farmer farm, household plot, private subsidiary farm, privatization, state property, property relations, market economy, market relations, economic transformation, agrarian transformation, agricultural reform, forms of economic management, land relations, land reform, economic independence, administrative-command system, market mechanisms.*

Kirish. Qishloq xo‘jaligi tarmog‘i aholini oziq-ovqat mahsulotlari bilan hamda sanoatning ayrim sohalarini xomashyo bilan ta’minlashda muhim ahamiyatga egadir. Endilikda aholi soni va ehtiyojlarining o‘sishi hamda qayta ishlash sanoati quvvatlarining yuksalishi qishloq xo‘jalik mahsulotlarini yetishtirish hajmini yanada ko‘paytirishni taqozo etmoqda. Shuning uchun ham mazkur tarmoqni rivojlantirish va samaradorligini oshirish zarur. Samarqand viloyati o‘zining qulay iqlimi va resurs salohiyati bilan O‘zbekiston agrar sektorining eng muhim bog‘lovchi tizimlaridan biri hisoblanadi. Mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab sohada davlat nazoratini kamaytirish va xususiy mulkchilikni rivojlantirishga qaratilgan fundamental o‘zgarishlar boshlandi. Transformatsiyaning asosiy maqsadi agrar sektorni samarali bozor mexanizmlariga o‘tkazish va eksport salohiyatini oshirishdan iboratdir. Shu maqsadda mamlakatda qishloq xo‘jaligini barqarorlashtirishni ta’minlash va rejali iqtisodiyotdan bozor iqtisodiyotiga o‘tishning birlamchi asoslari yaratildi.

Mavzuning dolzarbligi. Sovet davridan qolgan markazlashgan rejalashtirish tizimining barbod bo‘lishi va resurslar taqchilligi qishloq xo‘jaligini tubdan isloh qilishni talab etdi. Respublikada oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlash, qishloq mehnatkashlarini iqtisodiy jihatdan rag‘batlantirish hamda yerga bo‘lgan munosabatni o‘zgartirish davr talabi edi. Samarqand viloyati misolida kolxoz va sovxozlarning tugatilishi, ularning o‘rnida shirkat, dehqon va fermer xo‘jaliklarining tashkil topishi jarayonlarini o‘rganish o‘tish davridagi iqtisodiy-ijtimoiy muammolarni va ularning yechimlarini chuqur tushunishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Muhokama va natijalar. Samarqand viloyatida 1991-yilda qishloq xo‘jaligi korxonalarining soni 400 taga yaqin bo‘lgan. Shundan kolxozlar (jamoa xo‘jaliklari) 257 ta, sovxozlar (davlat xo‘jaliklari) 142 ta. Sovxozlar asosan chorvachilik, bog‘dordchilik va urug‘chilikka ixtisoslashtirilgan bo‘lib, davlat mulki hisoblangan. Kolxozlar ko‘pincha jamoaga tegishli mulk bo‘lgan. 1992-yildan boshlab sovxozlarni xususiylashtirish va ularni kolxozlarga yoki jamoa xo‘jaliklariga aylantirish jarayoni boshlandi. Kolxozlar soni 1991-yil 257 ta, 1994-yil 310 ta tashkil etdi. Sovxozlar esa 1991-yil 142 ta, 1994-yil 45 ta tashkil etdi. Shirkat xo‘jaliklari 1994-yil 20 ta, 1998-yil 380 tadan oshdi.[**1**]

Bozor munosabatlariga o‘tish davrida mulkni davlat tassarrufidan chiqarish va xususiylashtirish tufayli qator davlat sanoat korxonalari, transport, qurilish, maishiy xizmat va savdo korxonalari xususiylashtirildi. Mintaqada eng avvalo viloyatning markazi Samarqand shahri, ikkinchi Kattaqo‘rg‘on shahri hamda boshqa tumanlar viloyatning rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi.

Samarqand viloyatidagi kolxoz va sovxozlar faoliyati bir qancha qiyinchiliklar va o‘zgarishlar bilan xarakterlanadi:

Jumladan: Iqtisodiy inqiroz va rejaviy tizimning yemirilishi. Mustaqillikning dastlabki yillarida sobiq ittifoq miqyosidagi iqtisodiy aloqalarning uzilishi Samarqand viloyati qishloq xo‘jaligiga jiddiy zarba berdi. Buning natijasida texnika va resurslar tanqisligi yuzaga keldi. Kolxoz va sovxozlar ilgari Markaz (Moskva) tomonidan ta’minlanadigan mineral o‘g‘itlar, yoqilg‘i-moylash materiallari va qishloq xo‘jaligi texnikalaridan uzilib qoldi. Yillar davomida iqtisodiyotning bir tomonlama rivojlanish natijasida zavod va fabrikalarda ishlab chiqarilgan tayyor xalq iste’moli mollari salmog‘i umumiy mahsulot hajmiga nisbatan juda oz bo‘lib, aholi talabini mutlaqo qondirmas edi. Chunki, aholi uchun zarur bo‘lgan oziq-ovqat, xalq iste’moli mollari asosan Ittifoqning boshqa respublikalaridan keltirilardi. Masalan, 1991 yil o‘rtalarida aholiga sotiladigan 1,9 mlrd. so‘mlik xalq iste’moli mollaridan 875 mln. so‘mligi tashqaridan keltirilardi.[**2**]

Moliyaviy qiyinchiliklar: Inflyatsiyaning yuqoriligi va mablag‘ yetishmasligi sababli jamoa xo‘jaliklari a’zolariga oylik ish haqlarini vaqtida berish imkoni bo‘lmadi. Bu esa ishchi kuchining rag‘batini pasaytirdi. Ilk kunlaridanoq davlat mulkini xususiylashtirish siyosati boshlandi. Bu jarayon birinchi navbatda

samarasiz ishlayotgan sovxozlar uchun tegishli bo‘ldi. Samarqand viloyatidagi ko‘plab sovxozlar (davlat xo‘jaliklari) tugatilib, ular kolxozlar, jamoa korxonalari yoki aksiyadorlik jamiyatlariga aylantirildi.

Bunday o‘zgarishlar avvalo xo‘jaliklarni davlat qaramog‘idan chiqarish va ularga mustaqil iqtisodiy faoliyat yuritish huquqini berishdan iborat edi. Viloyatdagi kolxoz va sovxozlarda paxta maydonlari qisqartirilib, oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlash uchun g‘alla (bug‘doy) maydonlari kengaytirildi. Samarqandning tog‘oldi va lalmikor hududlaridagi xo‘jaliklar g‘allachilik va chorvachilikka ixtisoslashtirildi. Zarafshon vodiysi qismidagi xo‘jaliklar esa bog‘dorchilik, uzumchilik va sabzavotchilikni rivojlantira boshladi. Kolxoz va sovxozlar ixtiyoridagi minglab gektar unumdor yerlar qishloq aholisiga berildi. Natijada, viloyatda go‘sht, sut, sabzavot va meva yetishtirishning asosiy qismi sekin-asta samarasiz kolxozlardan effekti yuqori bo‘lgan shaxsiy tomorqa xo‘jaliklariga ko‘chdi. 1992-yilda “Dehqon xo‘jaligi to‘g‘risida” va “Fermer xo‘jaligi to‘g‘risida”gi Qonunlarning qabul qilinishi bilan Samarqand viloyatida ham dastlabki fermer xo‘jaliklari tashkil etila boshladi. mustaqillikning ilk yillarida Samarqand viloyatidagi kolxoz va sovxozlar tizimi chuqur iqtisodiy inqirozni boshdan kechirdi. Bu davr ma’muriy-buyruqbozlikka asoslangan eski sovet tizimidan bozor iqtisodiyotiga (fermerlik va xususiy mulkchilikka) o‘tildi.[**3**]

“O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 1991-yil 11-yanvar 124-sonli “Kolxozlar, sovxozlar ishchilari va qishloq joylarida yashovchi boshqa fuqarolarni shaxsiy tamorqalarini rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha tadbirlar” to‘g‘risidagi farmonga binoan har bir viloyat tumanlarida, jumladan, Kattaqo‘rg‘on tumanida uy-joy qurish uchun 1983 kishiga 266 gektar yer va 3782 kishiga 328 gektar yer qo‘shimcha tamorqa uchun ajratilgan. Mana shu 328 gektar yer hisobiga 52 gektar yerga sabzovot, 47 gektar yerga poliz, 50 gektar yerga kartoshka, 60 gektar yerga makkajo‘xori, 84 gektar yerga don, 30 gektarga qulupnay, 2 gektarga no‘xat, 3 gektarga kungaboqar va shunga o‘xshash xo‘jalik ekinlari ekilgan.[**4**]

Kolxoz odatda kichik yakka tartibdagi fermer xo‘jaliklarini kooperativ tuzilmasida birlashtirish orqali yaratilgan bo‘lsa-da, sovxoz davlat tomonidan sobiq yirik mulklardan musodara qilingan yerlarda tashkil etiladi. Sovxoz xodimlariga tartibga solinadigan ish haqi to‘langan. Qishloq xo‘jaligini rivojlantirish davlat oldida turgan asosiy masalalardan biri bo‘lib, dehqon oilalariga qo‘shimcha yerlar ajratib berilgan. Kolxozlar, sovxozlar, ijara jamoalari va boshqa qishloq xo‘jaligi korxonalarining paxta xomashyosi va pilla yetishtirishni ko‘paytirish hamda xarid qilishdan manfaatdorligini oshirish, bozor munosabatlariga o‘tish uchun shart-sharoitlar yaratish maqsadida ko‘rsatib o‘tilgan mahsulotlarni sotishning mavjud tartibini qisman o‘zgartirib, 1991 va keyingi yillar uchun belgilangan topshiriqdagi paxta tolasi va pillaning 5 foizi hamda belgilangan hajmdan ortiqcha olingan mazkur mahsulotlarning hammasi mamlakat ichkarisida ham va undan tashqarida ham kolxozlar, sovxozlar, ijara jamoalari va boshqa qishloq xo‘jaligi korxonalari tomonidan ixtiyoriy ravishda sotildi. [**5**]

1991- yil yakunlariga ko‘ra Samarqand viloyati agrosanoat uyushmasi tarkibidagi xo‘jaliklar tomonidan davlat miqyosidagi xarid rejalari diversifikatsiyalashgan ko‘rsatkichlarda bajarilgan. Xususan:

Viloyat agrosanoat uyushmasi xo‘jaliklari 1991-yilda davlatga 12654 tonna go‘sht, 69903 tonna sut, 4358 ming dona tuxum, 5,9 tonna jun va 629 dona qorakol teri sotib, yillik go‘sht sotish rejasi 106 foiz, sut 99 foiz, tuxum 87 foiz, jun 37 foiz va qorakul terisi 2 barobar ortig‘i bilan bajarildi. O‘tgan yilga nisbatan sigirlar soni 1007 boshga, qo‘ylar 856, yilqilar 77 va cho‘chqalar esa 383 boshga ko‘paydi. Qoramollar soni 110,3 ming bosh bo‘lib, o‘tgan yilga nisbatan 8,6 ming bosh kamaydi. Bir bosh sigirdan o‘rtacha 2419 kg. sut sog‘ib olindi yoki o‘tgan yilga nisbatan 39 kg. va rejadadan 97 kg. kam. Bir tovuqdan 68 dona tuxum olindi, o‘tgan yildigan 7 dona va rekadan 38 dona kam. Jami 29075 bosh buzok olindi, bu rejadan 372 bosh ko‘p yoki o‘tgan yildigan 1302 bosh kamdir. Qo‘zi 6474 bosh olindi, o‘tgan yildigan 266 bosh kam yoki rejadan 841 bosh ko‘p. O‘rtacha 100 bosh urg‘ochi qoramollardan 84 bosh buzok olindi yoki o‘tgan yilga nisbatan 6 bosh ko‘p.

Go‘shtga topshirilgan qoramollar o‘rtacha tirik vazni 414 kg. bo‘ldi yoki o‘tgan yilga nisbatan 16 kg. ko‘p. Xo‘jalikda qoramollar o‘rtacha tirik vazni 188 kg.dan so‘yildi, o‘tgan yildigan 6 kg ko‘p. O‘lgan qoramollar soni 1390 bosh bo‘lib, o‘tgan yildigan 142 bosh kam. Jami 36204 bosh urg‘ochi qoramol urug‘lantirildi, o‘tgan yilgidan 814 bosh kam. Ayrim tuman va xo‘jaliklarda, jamoat chorvasi uchun yetarli darajada ozuqa bazasi yaratilmaganligi va mehnat intizomi pasayib ketganligi natijasida belgilangan rejalarning bajarilishi barbod bo‘ldi. Siyob tumani xo‘jaliklari davlatga 150 tonna go‘sht, 196 tonna sut, Kattaqo‘rg‘on tumani 183 tonna go‘sht, 375 ming dona tuxum, Payariq tumani 46 tonna go‘sht, 171 tonna sut va 74 ming dona tuxum, Xatirchi tumani 285 tonna go‘sht, 216 tonna sut va 54 ming dona tuxum rejaga nisbatan kam sotdilar. [**6**]

Kolxoz va sovxozlar inqirozi fonida aholini ochlik va ijtimoiy portlashdan asrab qolgan eng asosiy omil-tomorqa (shaxsiy yordamchi xo‘jalik) yerlarining kengaytirilishi bo‘ldi.1989-1990-yillarda boshlangan tomorqa yerlarini tarqatish jarayoni 1991–1992-yillarda Samarqand viloyatida ham yuqori sur’atda davom

ettirildi. Viloyat bo‘yicha kolxoz va savxozlarning unumdor yer fondidan 40 ming gektardan ortiq maydon aholiga tomorqa va uy-joy qurish uchun ajratildi. [**7**]

Bu jarayon kolxozlarning markazlashgan ishchi kuchini parchalab yubordi. Kolxozchilar jamoa dalasida deyarli bepul (yoki inflatsiya tufayli qadrsizlangan kupon-so‘mda) ishlashdan ko‘ra, o‘z tomorqasida mahsulot yetishtirishni afzal ko‘rdilar. Natijada, 1994-yilga kelib viloyatda yetishtiriladigan jami kartoshka, sabzavot va poliz mahsulotlarining 75-80% dan ortig‘i aynan mana shu xususiy sektor ulushiga to‘g‘ri keldi. [8]

1995-yilga kelib an’anaviy sovet tipidagi kolxoz va savxozlar tizimi iqtisodiy jihatdan butkul defolt holatiga keldi. Ularning davlat banklari va ta’minotchi korxonalar oldidagi qarzdorligi bir necha milliard so‘mni tashkil etdi. Ushbu muammoni hal qilish uchun keyingi bosqichda (asosan 1995–1998-yillar) kolxozlar o‘rnida hissadorlik tamoyiliga asoslangan shirkat xo‘jaliklari tuzila boshlandi.

O‘zbekiston Respublikasi birinchi Prezidentining 1994-yil 21-yanvarda qabul qilingan “Iqtisodiy islohotlarni yanada chuqurlashtirish, xususiy mulkni himoya qilish va tadbirkorlikni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi va 1994-yil 15-martdagi “O‘zbekiston Respublikasida mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish jarayonini yanada rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari to‘g‘risida”gi farmonlari iqtisodiyotdagi chuqur tarkibiy o‘zgarishlarga asos soldi. Bu birinchi navbatda, viloyatda xususiylashtirish jarayonining boshlanishi bilan ko‘p ukladli iqtisodiyotning shakllanishi va bozor infratuzilmasining yuzaga kelishiga olib keldi. 1992 yildan “kichik” va “katta” xususiylashtirish”ning olib borilishi natijasida 1996-yil o‘rtalariga kelib viloyatda 13 mingdan ortiq korxona va tashkilotlar mulkchilikning nodavlat shakliga o‘tkazildi. Xususan 400 ta aksionerlik jamiyatlari bo‘lib, ularning 382 tasi ochiq turda tashkil etildi. Viloyatda kichik va o‘rta biznesni rivojlantirishga ham katta e’tibor qaratilgan bo‘lib, shu davrgacha 3290 ta shaxsiy, 1534 ta kichik korxonalar tashkil etildi.[**9**].

Samarqand viloyati xalq xo‘jaligining muhim tarmog‘i hisoblangan agrar sohasi haqida to‘xtalib, O‘zbekistonni iqtisodiy jihatdan yuksaltirishda uning agrar sohadagi yutug‘i nihoyatda muhimligini ta’kidlaydi. Va bu haqda Prezident I.A. Karimovning quyidagi fikriga to‘xtaladi: “Hozirgi vaqtda aynan iqtisodiyotning agrar sektorida katta-katta zaxiralar mavjud. Ularni ishga solish yaqin vaqt ichidayoq sezilarli natijalar berishi mumkin. Butun iqtisodiy o‘zgarishlarning yakuni, barqarorlik va xalq farovonligi ko‘p jihatdan tub o‘zgarishlar jarayonlari agrar sektorni qanchalik keng qamrab olishiga, qishloqda islohotlar qanchalik chuqur borishiga bog‘liq bo‘ladi”[**10**].

Sobiq sovxozlar shirkat xo‘jaliklariga aylana boshladi. Jamoa xo‘jaliklarini qayta qurish davrida fermer xo‘jaliklarini tashkil etish uchun yerlar qayta tashkil etilgan xo‘jaliklar yerlaridan ajratildi. Bug‘doy va paxtadan tashqari barcha turdagi qishloq xo‘jaligi mahsulotlariga davlat buyurtmalari bekor qilindi, Yer kodeksi qabul qilindi. Hukumat ishlab chiqaruvchilarning uchta toifasi mavjudligini rasman belgilab berdi. Jumladan dehqon xo‘jaliklari (tomorqadagi qishloq xo‘jaligi mahsulotlariga asoslangan), shirkatlar (qishloq xo‘jaligi korxonalari) va fermer xo‘jaliklari, ularning har biri yer hajmi,yer uchastkasi va undan foydalanish shakllari, mehnat shartnomalari va ishlab chiqarish ixtisoslashuvi turi bo‘yicha farqlanadi. Bu o‘zgartirishlar “Qishloq xo‘jaligi kooperativi (shirkat) to‘g‘risida”, “Fermer xo‘jaligi to‘g‘risida”, “Dehqon xo‘jaligi to‘g‘risida”gi Qonunlarda mustahkamlab qo‘yildi. Kolxozlar o‘z mehnatkashlari o‘rtasida mulklarga xususiy mulk bo‘lgan a’zolik ulushlarini chiqarish va taqsimlash hamda qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarish shartnomalarini bajarish uchun aksiyadorlarga dalalar ajratish yo‘li bilan shirkatga aylandi.[**11**]

Xulosa. Samarqand viloyati qishloq xo‘jaligida mustaqillikning dastlabki yillarida kechgan murakkab jarayonlar eski ma’muriy-buyruqbozlik tizimidan voz kechib, bozor munosabatlariga asoslangan yangi iqtisodiy munosabatlarni o‘rnatishning muqarrar bosqichi bo‘ldi. Kolxoz va sovxozlar faoliyatining inqirozi sharoitida davlat tomonidan tomorqa yerlarini aholiga bo‘lib berilishi va xususiy mulkchilikka yo‘l ochilishi mintaqada oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlashda hal qiluvchi rol o‘ynadi. Sovxozlarning tugatilishi, shirkat va dastlabki fermer xo‘jaliklarining tashkil etilishi qishloq xo‘jaligini tubdan yangilash, yerga egalik qilish tuyg‘usini shakllantirish hamda agrar sektorni yanada rivojlantirish uchun mustahkam poydevor yaratdi. Bundan tashqari oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlashda davlat xo‘jaliklariga emas, balki shaxsiy yordamchi xo‘jaliklarga (tomorqalarga) tayanish strategiyasi o‘zini to‘liq oqladi. Bu nafaqat aholini qashshoqlik va ochlikdan saqlab qoldi, balki qishloq aholisida yerga bo‘lgan egalik hissini va tadbirkorlik tashabbusini uyg‘otdi. Shaxsiy tomorqa sovet tizimidagi “kollektivizm”dan xususiy manfaatdorlikka o‘tishning ilk qadami bo‘ldi.

Kolxoz va sovxozlarning shirkatlarga, keyinchalik esa fermer xo‘jaliklariga aylantirilishi murakkab, ba’zan esa og‘riqli jarayon edi. Bu jarayon yerning haqiqiy egasini topish va qishloq xo‘jaligini “davlat qaramog‘i”dan chiqarib, uni o‘zini-o‘zi moliyalashtiradigan erkin iqtisodiy subyektga aylantirish uchun kurash davri bo‘lgan. Samarqand viloyati tajribasi shuni ko‘rsatadiki, har qanday fundamental islohotlar qanchalik zarur bo‘lmasin, ular yetarli infratuzilma va huquqiy baza bilan ta’minlanishi shart. 1991–1995-

yillardagi qiyinchiliklar, xususan, moddiy-texnik ta’minotning izdan chiqishi, iqtisodiy erkinlik uchun ijtimoiy-huquqiy kafolatlarning dastlabki bosqichda yetishmaganligi ham qishloq xo‘jaligi rivojida o‘z aksini topdi.

ADABIYOTLAR:

1. *Samarqand viloyati davlat arxivi (SVDA), 47-fond, 1-ro‘yxat, 127-ish, 24-varaq.*
2. *SVDA.74-Fond 1-ro‘yxat, 14349-ish, 77-varaq*
3. *SVDA, 1262-fond, 1-ro‘yxat, 45-ish, B. 12-18.*
4. *SVDA, 47-fond, 1-ro‘yxat, 133-ish, 6-bet.*
5. *O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Kolxozlar, sovxozlar va boshqa qishloq xo‘jaligi korxonalari tomonidan paxta tolasi va pillani sotish masalalari to‘g‘risida”gi 1991-yil 4-oktabrdagi PF-268-son Farmoni.*
6. *SVDA, 47-fond, 1-ro‘yxat, 133-ish, 16-bet.*
7. *Abdullayev M. Mustaqillikning dastlabki yillarida O‘zbekistonda agrar islohotlar va ularning ijtimoiy oqibatlari: tarix fanlari nomzodi ... dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2004. – B. 20–22.*
8. *Olimjonov O.O. va boshq. O‘zbekiston hududlari mustaqillik yillarida. – Toshkent: Sharq, 1996. – B. 81.*
9. *Karimov I. A. Xavfsizlik va barqaror taraqqiyot yo‘lida. T. 6. – T., 1998. – B. 172.*
10. *O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi arxiv fondi, 7-bo‘lim, 1994-yil yakunlari, B. 44-48*
11. *Nurmatov N. Qishloq xo‘jaligida amalga oshirilgan asosiy islohotlarning chorvachilik tarmog‘i rivojlanishiga ta’sirining asosiy xususiyatlari // Экономика и социум. – 2024. – № 2(117)-1. – B. 512.*